اهداف و انگیزه‌های تشکیل صندوق قرض‌الحسنه و آسیب‌شناسی آن

میزگرد : به کوشش محمد جمال رهنمایی — قسمت اوّل

با حضور آقایان: محمود رهنما (مدیرعامل محترم صندوق قرض‌الحسنه انصارالمجاهدین) ـ حسن لباف (عضو هیأت مدیره صندوق ذخیره جاوید) ـ محسن صراف‌زاده (مدیرعامل محترم صندوق قرض‌الحسنه الزهراء علیها السلام)

اشاره

■ هدف از برگزاری این میزگرد، جمع‌آوری نظرات و پیشنهادات راجع به اهداف، انگیزه‌های مطلوب تشکیل صندوق قرض‌الحسنه و آسیب‌شناسی صندوق‌های قرض‌الحسنه از نظر اهداف و انگیزه‌های تشکیل هست امیدواریم این میزگرد راهکارهای مفیدی را پیش روی مجریان فرهنگ قرض‌الحسنه بگذارد، شما را به مطالعه قسمت اول این میزگرد دعوت می‌کنیم:

حاج آقا لباف در ابتدای گفت‌وگو بفرمایید که به نظر جنابعالی در تشکیل صندوق‌های قرض‌الحسته مطلوب باید چه ویژگی‌هایی را در نظر گرفت. و به نظر شما ویژگی‌های یک صندوق قرض‌الحسنه مطلوب چیست؟

□ بسم اللّه الرحمن الرحیم. با تشکر از برادران عزیز که در جمع‌آوری اینگونه نظرات که می‌تواند اثرات مثبتی در جامعه اسلامی داشته باشد پیشقدم شده‌اند ما باید اولاً ریشه‌یابی کنیم که هدف اسلام از امر به قرض‌الحسنه چیست. «إن تقرض اللّه قرضاً حسناً» و «من ذا الذی یقرض اللّه قرضاً» اینجا شاید سؤال پیش بیاید که اگر قرار است افراد خودکفا باشند چه موردی پیش می‌آید که بنده دستم را جلوی شما دراز کنم حتی اگر تحت عنوان سنت قرض‌الحسنه و احیای آن باشد، شاید به یک نظر به قرض‌الحسنه نگاه نمی‌کند چون سنت هم هست و مستحب است اما واجب نیست که البته در بعضی موارد به یک معنی واجب می‌شود طرح اقتصادی اسلام اینست که جامعه اسلامی خودکفا شود و همه مردم حداقل زندگی را داشته باشند ولی باز هم اسلام در همان وقت هم می‌گوید صندوق‌های قرض‌الحسنه باشد تا به عنوان یک عامل پیشگیری برای موارد استثنایی جامعه استفاده شود. الان مثلاً در استان گلستان سیل آمده است افراد خودکفا بوده‌اند اما این مورد استثنایی را چکار کنند؟ دولت جمهوری اسلامی موظف است که به این امر رسیدگی کند اما دولت اگر بودجه نداشت چه کنیم؟ سنت قرض‌الحسنه کاربردش این است. سنت قرض‌الحسنه این شکاف را التیام می‌دهد.

بنابراین مسأله دوم این است که افرادی که می‌خواهند این سنت‌ها را بگردانند و متصدی باشند باید صد درصد عمل آن‌ها به قصد تقرب به خداوند باشد. اگر در اینجا اهداف مادی بخواهد ضمیمه اینکار شود، ناقص و ابتر می‌شود قرض‌الحسنه توأم با اهداف معنوی قرض‌الحسنه است لذا شما از آیات ۲۴۰ سوره‌ی بقره به بعد که راجع به صدقه است می‌بینید راجع به قرض‌الحسنه صحبت می‌شود. قرض‌الحسنه هم به یک معنا به نظر بنده صدقه جاریه است می‌فرماید: «لا تبطلوا صدقاتکم بِالْمَنِّ والاَذیٰ» متصدیان و گردانندگان قرض‌الحسنه افرادی باید باشند که بدانند اگر به مراجع آن‌ها کوچکترین منّتی بشود کارش باطل است و عمل باطل نمی‌تواند در جامعه رشد کند. قرآن تعبیر خیلی جالبی دارد می‌فرماید عمل حسنه‌ای که توأم با منت و آزار و سرزنش باشد هباء منثوراً است یعنی مانند عمل انجام نشده است.

اما آن‌هایی که با انگیزه‌ی معنوی و توأم با عرفان در قرض‌الحسنه فعالیت می‌کنند، برنده‌اند.

قرض‌الحسنه یک ثواب است و دل مؤمن را به درد آوردن یک گناه کبیره است حتی اگر شما بتوانید با زبان خوش به او جواب بدهید خیلی بالاتر است «قولٌ معروف وَ مَغفرة خیرة من صدقة تتبعها أذیً» صدقه‌ای که همراه با منت و اذیّت باشد جایگاهی ندارد. قرآن می‌فرماید اگر شما آن روز می‌گفتید آقا معذرت می‌خواهم خدا من و شما را بی‌نیاز کند و خدا برایت بسازد این خیلی بهتر بود از قرض‌الحسنه‌ای که توأم با منت باشد. لذا متصدیان و گردانندگان صندوق‌های قرض‌الحسنه باید با هدف اسلام آشنا شوند. اگر این اهداف در اولیای امر قرض‌الحسنه که بحمداللّه در خیلی جاها هم مشاهده می‌شود پیاده شود، صندوق‌های قرض‌الحسنه می‌توانند به اهداف اسلامی نزدیک شوند.

■ آقای رهنما، نظر شما در باره‌ی ویژگی‌های صندوق‌های قرض‌الحسنه مطلوب چیست؟

(بسم اللّه الرحمن الرحیم) بهترین موردی که ما می‌توانیم مبنای مطلوبیت صندوق‌های قرض‌الحسنه بدانیم، آن چیزی است که قرآن کریم اشاره فرموده است؛ از نظر قرآن قرض‌الحسنه چهار ویژگی را باید داشته باشد

قرض‌الحسنه یک کار مطلوب و معقولی است که در پیشگاه خداوند قرار داده شده و در مقابل عمل نادرست ربا که متأسفانه شایع است. الان ما فرهنگ قرض‌الحسنه مورد انتظار یک حکومت اسلامی و یک جامعه اسلامی را نداریم حدود سه هزار صندوق قرض‌الحسنه در سطح ایران هست که مخصوصاً در پنج سال اخیر عملکرد مورد انتظار را نداشته‌اند من یک صندوق قرض‌الحسنه دیدم که می‌گوید با نرخ دوازده درصد در سال قرض‌الحسنه می‌دهیم! می‌گویم این که قرض‌الحسنه نمی‌شود می‌گوید من هزینه‌هایم را با این نرخ پوشش می‌دهم! اسمش را قرض‌الحسنه هم گذاشته‌اند! همین صندوق شاید صد شعبه در سطح کشور داشته ممانعت مسؤولین اقتصادی هم فقط حالت ارشادی دارد یعنی الزام ندارد که بخواهد جلوی این‌ها را بگیرد و فقط این‌ها را منع می‌کند این حرکت‌ها باعث می‌شود که مردم بگویند خوب اگر ربا حرام است این چیست؟ اسمش چیست؟ در صورتی که ربا فقط در قرض تحقق پیدا می‌کند و در هیچ چیز طبق فتوای تمام مراجع تقلید مصداق ندارد حضرت امام می‌فرماید اگر بگویید این پول را به شما قرض

می‌دهم یعنی عنوان قرض را حتماً بکار ببرید. یک مقدار را زیادتر می‌گیرم این ربا می‌شود. وگرنه در هیچ چیز دیگر تحقق پیدا نمی‌کند مثلاً ممکن است بگویید که من پول به شما می‌دهم که کار بکنی و این مقدار هم به من سود بدهی ممکن است در قالب عقود نباشد یا یک اشکالات دیگری داشته باشد اما ربا نیست. بنابراین می‌توانیم نتیجه بگیریم که ما باید مبنای قرض را آنچه قرآن می‌فرماید قرار دهیم یعنی قرض‌الحسنه بدون منّت و در راه رضای خدا باشد بدون سود باشد. از حلال باشد همین صندوق اگر درصد بگیرد خوب اموال صندوق حرام می‌شود و کل آثار قرض‌الحسنه‌اش از بین می‌رود و حلال و حرام قاطی می‌شود و همان بقیه‌ی وامی هم که قرض‌الحسنه می‌دهد ضایع می‌شود. حضرت امام در صحبت‌هایی که با مسؤولین صندوق‌های قرض‌الحسنه در سال ۵۹ داشتند، گفتند: اگر شما این سه کار را انجام ندهید قرض دادید اما حسنه ندارد پاداش ندارد، یکی اینکه شما منّت بگذارید، یکی اینکه سرعت نداشته باشید و یکی اینکه شما خوش اخلاق نباشید و برخورد خوب نکنید. صندوق قرض‌الحسنه برای رفع نیاز نیازمندان هست. نه برای چیز دیگر حالا اگر نیازمند مراجعه کرد سرعت نباشد دیگر اثربخش نیست. یا اینکه شما با بداخلاقی این وام را می‌دهید مطلوبیت این وام را از بین می‌برید و اگر ما مبنای کار را از آن چیزی که قرآن و ائمه اطهار گفتند و آن چیزی که حضرت امام گفتند بگذاریم و بر همین شیوه و روش عمل بکنیم قطعاً مطلوبیت ایجاد می‌شود. آن چیزی که الان خدشه وارد کرده بر صندوق‌های قرض‌الحسنه همین روش‌های غیر صحیح است. بحث دیگری هم که چه کسی در نظام اسلامی موظف است که فرهنگ قرض‌الحسنه را ترویج کند و مطلوبیت آن را اعلام کند. این آموزش‌ها و توضیحات از طریق صدا و سیما، روزنامه‌ها، وعاظ، علما باید گفته شود تا برای مردم یک رویه شود که اگر کسی تخلف کرد خود مردم باشند و بگویند آقا شما چرا تخلف می‌کنید.

■ در واقع پیشنهاد شما برای جایگزین شدن فرهنگ صحیح قرض‌الحسنه، آموزش همگانی است؟

□ بله دقیقاً، من در یک کشور اروپایی بودم یک نفر شکلاتی خورد و پوستش را انداخت داخل خیابان شاید ده نفر به او اعتراض کردند، که تو چرا اینجا را کثیف کردی اینجا خیابان است و سطل آشغال آنجا بود و شما باید در آنجا می‌انداختی. یعنی خود مردم نمی‌توانند قبول کنند که یک نفر بیاید محیط را کثیف بکند. چون مردم خواهان پاکسازی محیطشان هستند. پاکسازی احکام اسلام که مقدستر و مهمتر از پاکسازی محیط هست.

پیشنهاد مشخص من این است اول اینکه مطلوبیت زمانی است که مبنا احکام قرآن باشد این و همه‌ی مسؤولین حکومت و رسانه‌های گروهی و جمعی و غیره ما فرهنگ قرض‌الحسنه و آموزش قرض‌الحسنه و موارد فقهی قرض‌الحسنه را آن قدر به طور استمرار آموزش بدهیم که مردم متوجه بشوند. بعد خود مردم این عمل پسندیده را ترویج کنند و هر کس هم خلاف این کند مقابلش می‌ایستند.

■ **جناب آقای صرافزاده به نظر شما اولاً قرض‌الحسنه یک عمل اقتصادی است یا یک عمل اخلاقی و بعد بفرمایید که برای اینکه فعالیت قرض‌الحسنه، مطلوب باشد چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد.**

□ (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم. بسم اللّه الرحمن الرحیم) خدا را شکر که توفیق نصیب شد و امروز در خدمت عزیزان هستیم. انشاءاللّه با عنایات ویژه ولی عصر عجل اللّه تعالی فرجه شریف آنچه خیر و صلاح است به قلب و زبان ما جاری شود. من قبلاً تشکر می‌کنم از سردبیر فصلنامه وام ذخیره‌ی ماندگار جناب آقای مرتضی نظری که زحمت این میزگرد را کشیدند و همچنین از حضرت عالی که این زحمت را قبول کردید و حاج آقا لباف و حاج آقا رهنما که با همه‌ی اشتغالاتی که دارند قبول زحمت کردند و آرزوی موفقیت می‌کنم برای همه دست‌اندرکاران، مخصوصاً کسانی که در امور خیر هستند و در امر مقدس قرض‌الحسنه، که ان‌شاءاللّه در تمام ابعاد موفق باشند.

توضیحاتی را عزیزان دادند ولی من فکر می‌کنم که مطلب خوب باز نشد چون صندوق‌های قرض‌الحسنه یک بحث است و قرض‌الحسنه بحث دیگری است که ان‌شاءاللّه این مطلب باید در ادامه توضیح داده شود. اما در مورد بخش اول سؤال شما آنچه که ما تجربه کردیم و یافتیم و تحقیقاتی را داشتیم قرض‌الحسنه در باب اخلاق مطرح هست. گرچه قرض‌الحسنه جنبه مالی دارد ولی ماهیت آن، اخلاقی است. عزیزان قبلاً اشاره کردند که قرض‌الحسنه جوابگوی حوادث غیرمترقبه‌ای است که در جامعه است. همین‌طور است. ولی از یک بُعد دیگر خدای تعالی به قرض اهمیت داده است حاج آقا لباف هم اشاره کوتاهی کردند که آیا قرض کار نیکی هست که در آیات صدقه آمده یا منظور قرض‌الحسنه مصطلح است که روایات هر دو را تأیید می‌کند. یعنی هر کار نیکی قرض به خداست و قرض مصطلح هم قرض به خداست. من فکر می‌کنم همان طور که قرض یک بحث است و قرض حسن بحث دیگری است، امروز با مصداق‌های صندوق‌های قرض‌الحسنه باید گفت قرض‌الحسنه مطلوب یا

قرض‌الحسنه حسن و قرض‌الحسنه‌ی غیر حسن داریم. یکی هم بحث استقرار قرض‌الحسنه هست یعنی قرض‌الحسنه چه اهدافی را دنبال می‌کند اولین مطلبی که به ذهن انسان می‌رسد از آن که محور قرض‌الحسنه خود انسان است بیشتر هم انسان متمکّن است. چون انسان متمکّن به جهتی درگیری با دنیا و خاصیت دنیا که دلربایی است گرفتار می‌شود. خدای تبارک و تعالی هم که سعادت انسان را خواسته برای سعادت او اهرم‌هایی و سننی گذاشته است که به دست او احیا شود. لذا در یک نظر ما می‌توانیم بگوییم قرض‌الحسنه مخصوص انسان متمکّن است.

یعنی آن قدر که انسان‌های متمکن از قرض‌الحسنه سود می‌برند وام گیرندگان یا شهریاران بهشت یا عیالات خدا سود نمی‌برند چرا که انسان متمکن بعد معنوی دارد یعنی دل‌کندگی از دنیا برای او ایجاد می‌شود وقتی دل‌کندگی ایجاد شد زمینه و بستری برای جذب معنویت است لذا اولین هدف و انگیزه شاید در تأسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه لبیک به فرمان خدای تبارک و تعالی باشد. یعنی خدای تبارک و تعالی به انسان‌ها اعلام کرده و از طریق رسول اکرم ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام این پیام را به ما رساند که به من خدا قرض بدهید. اولین انگیزه و هدف از تشویق صندوق‌های قرض‌الحسنه لبیک گفتن به انسان‌های متمکّن به فرمان و دستور خدای تبارک و تعالی است به تبع آن احیای سنت الهی و نبوی می‌شود. همان طور هم که گفتیم این تشکیلات صندوق‌های قرض‌الحسنه اولین سودش برای عاملین خیر یا وکلای خداست و بعد برای شهریاران بهشت یا وام گیرنده‌هاست. البته انگیزه‌های دیگری هم می‌شود عنوان کرد. مثلاً پر کردن چاله‌های مالی وام گیرنده‌هاست. تعادل مالی ایجاد کردن است، کم کم فاصله غنی و فقیر کم می‌شود، حفظ کرامت انسانی نیز در لوای قرض‌الحسنه هست چون در صدقه شاید به آن صورت لحاظ نشود ولی در قرض‌الحسنه لحاظ می‌شود عزت‌زایی انسان‌ها است که در همین حاشیه می‌توان بیشتر روی آن بحث کرده بحث ربازدایی هم هست البته قرض‌الحسنه مصرفش غیر توسعه‌ای هست طبق تجاربی که ما داریم در باب کاهش ربا قرض‌الحسنه حدود ۳۵ درصد توانمند است و رفع ۶۵ درصد دیگر توسط عقود اسلامی دیگر است که حالا هر کدام از این‌ها بحث‌های کارشناسی دارد که ظاهراً این میزگرد برای این جهت تشکیل نشده است. قرض‌الحسنه چون یک کار معروفی هست درمان دردهای باطنی انسان‌ها را هم به همراه دارد رذیله‌های انسان مانند بخل را از بین می‌برد. یعنی واقعاً اگر این سرطان اخلاقی به وجود انسانی بیفتد طبق

فرمایش مولی‌المتقین علی ﷺ انسان را هلاک می‌کند. لذا انسان‌ها برای اینکه هلاک نشوند در این وادی مجبورند برای سعادت ابدیشان احیای سنن بکنند که یکی از این احیای سنن، قرض‌الحسنه است و زیر مجموعه تشکیلات قرض‌الحسنه خاصیتی دارد که ریازدایی هم می‌شود وقتی انسان رأساً به قرض‌الحسنه نگاه می‌کند در معرض ریا هست اما یکی از این اهداف تشکیلات قرض‌الحسنه رفع کردن این خطر است. چون دهنده‌ی وام مشخص نیست و گیرنده هم برای دهنده‌ی وام مشخص نیست. یعنی دهندگان گیرنده را نمی‌شناسند و گیرنده‌ها هم دهندگان را نمی‌شناسند. یکی از فواید و یکی از اهدافی که می‌توانیم برای تشکیل صندوق‌های قرض‌الحسنه ذکر کنیم همین ریازدایی است که بسیار حائز اهمیت است. بیدار کردن وجدان هم از خواص قرض‌الحسنه است که در زیرمجموعه‌ای صندوق‌ها بدست می‌آید. اگر این سنت الهی و نبوی در جامعه تحقق پیدا کند قطعاً بعد از مدتی یک فضیلتی به نام سخاوت در جامعه زیاد می‌شود که خود فضیلت سخاوت یک فضیلتی است که مقدمه‌ی فضایل دیگر است همچنان که هر

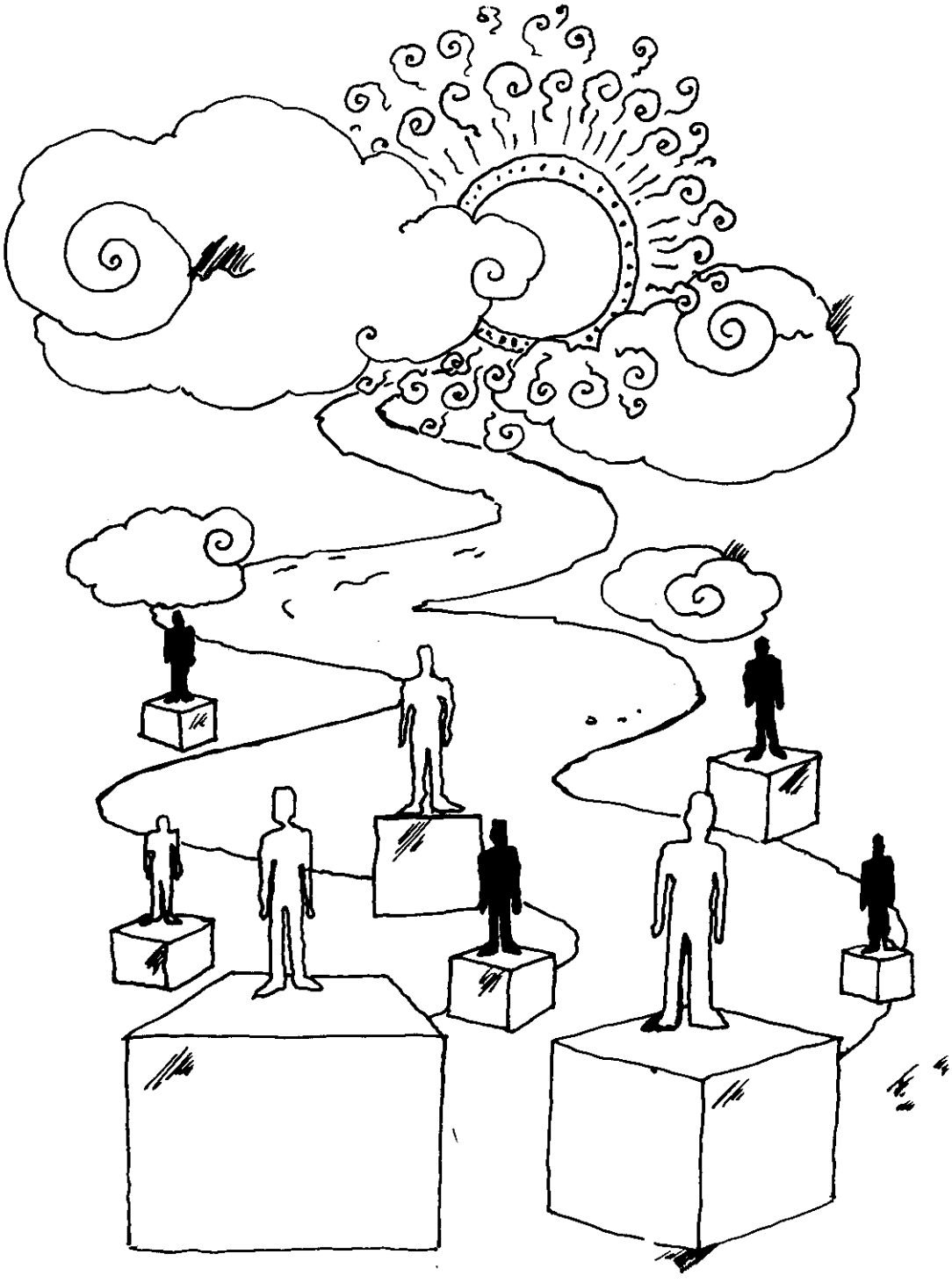

ردیله‌ای مقدمه ردایل دیگر است.

■ حاج آقا لباف به نظر شما شیوه‌های مؤثر برای رسیدن به کارآمدی و استفاده صحیح از صندوق‌های قرض‌الحسنه چیست؟ شما چه شیوه‌هایی را پیشنهاد می‌کنید برای اینکه ما صندوق‌های قرض‌الحسنه مطلوب داشته باشیم؟

□ (بسم اللّه الرحمن الرحیم) در سؤال اول موضوعی مطرح شد و حاج آقا رهنما اشاره فرمودند. باید بگویم قرض ربوی داریم و معاملات ربوی هم داریم اما این جور نیست که ربا فقط در قرض باشد. بیع ناموزون هم داریم، البته از موضوع بحث ما خارج است اما چون مطلب مطرح شد، این را من باید بگویم. ما دو جور ربا داریم. یک وقت ربا در قرض است که نمونه بارزش است. یک وقت ربا در غیر متجانس است مانند طلا و نقره البته اگر یکی ساخته باشد یکی از آن‌ها ماده‌ی اولیه باشد آن‌ها را نمی‌شود ایراد گرفت. مثلاً شما یک من برنج پاکستانی را که مثلاً قیمتش هزار تومان باشد را با یک من برنج مازندران که طارم است و قیمتش سه هزار تومان است و آن را نمی‌توان با ده گرم علاوه گرفت این دو هر دو یک جنس هستند علاوه گرفتنش ربا است. یکی هم در رابطه با سخنان حاج آقا صراف‌زاده باید اضافه کنم که قرض‌الحسنه، قرض‌الحسنه است. ما قرض‌الحسنه یک جور بیشتر نداریم. قرض داریم ولی آن‌ها که قرآن می‌فرماید ویژگی‌های خاص خودش را دارد یک جور بیشتر نیست اما راجع به سؤال دوم که شما فرمودید من به نظرم می‌آید باید روشن کنیم اصلاً چه انگیزه‌ای در قرض‌الحسنه مطرح است در قرض‌الحسنه‌ای که «من ذا الذی یقرض اللّه» است و خدا می‌فرماید به من قرض می‌دهید چه کسی می‌خواهد این قرض را بگیرد؟ باید هدف ما روشن باشد ما داریم یک کاری می‌کنیم که ریشه‌ی ربا زده شود و افراد نیازمند با کمترین مشکل بتوانند رفع نیاز بکنند. بنابراین حتماً کارهایی که شاید در سایر معاملات صحیح باشد، در قرض‌الحسنه جایی ندارد. شما می‌توانید در معامله براساس رضایت طرفین به نسبت‌های مختلف در سود شریک شوید. اما در قرض‌الحسنه تمام شرایط روشن است و تخلف از آن جایز نیست.

همانطور که گفتیم یک حادثه غیر مترقبه اتفاق افتاده ما از حادثه‌دیده چه می‌خواهیم بگیریم؟

گرفتن هر نوع کارمزدی از این اشخاص با هدف قرض‌الحسنه منافات دارد. این فرد افتاده است و باید این با همین پول درد او التیام یابد و به طور تقسیطی از او گرفته شود بنابر این ما باید افرادی را که در این صندوق‌ها عضو هستند یعنی

دفترچه پس‌انداز، حساب جاری و حساب در گردش دارند را روشن کنیم که صندوق دارد این کار را انجام می‌دهد و به این افراد یاری می‌رساند تا با طیب خاطر همین کار را دنبال کنند.

الان کسی که در بازار ورشکست می‌شود شاید ۷۰ درصد بدهی او وام‌هایی است که به صورت‌های مختلف و علی‌الظاهر براساس عقود اسلامی پرداخت می‌شود در واقع صندوق قرض‌الحسنه می‌تواند جلوی این ورشکستگی را بگیرد. بنابراین ما باید به افراد آموزش بدهیم که اهداف صندوق این‌هاست و شماهایی که دوست دارید سرمایه‌تان حفظ شود به افراد هم کمک کنید ولی می‌ترسید که مالتان از بین برود، صندوق تضمین سلامت مال شماست. بیایید اینجا پول بگذارید ثواب خودتان را ببرید در واقع شما به این‌ها قرض دادید و همه مسؤولیت‌های اجرایی با اعضای هیأت مدیره است. ■